

СЛОВО НА СТОРОЖІ

WORD ON GUARD - LA PAROLE EN GARDE

ОРГАН ТОВАРИСТВА ПЛЕКАННЯ РІДНОЇ МОВИ

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ. ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: ЯР. РУДНИЦЬКИЙ

№. 3.

WINNIPEG, MAN., CANADA

1966

P. O. BOX 3597, STA. B.

Не одцуравсь того слова...

Т. ШЕВЧЕНКО

*

*

*

В попередньому числі „Слова на сторожі” була мова про потребу й можливість зберігати й розвивати українську мову поза межами України. Там же згадано й приклади з історії інших мов, як їх творили різні національні діячі на чужині. Та коли тепер розвинути цю думку далі, то можна сказати, що ті приклади могли б бути добрими для з'ясування в нашій історії доби М. Драгоманова, коли він діяв у Швейцарії майже в повній самотності. Він же мав тільки одного активного співробітника — С. Подолинського; вони ж удвох створили мало не перші зразки української наукової та публіцистичної мови. Тоді, в другій половині XIX ст., це були ще голоси тих, що кликали марно в пустелі: „По правді треба сказати, — писав М. Драгоманів у „Листах на Україну Наддніпрянську”, — що ми потратили страшенну працю майже задурно: нас не читали навіть найближчі товариші. За весь час женевських видань я получав від найгарячіших українолюбців раду писати по-українському тільки про спеціально - красиві справи („домашній обіход”), а все загальне писати по-російському”.

З того часу минуло багато років. Обставини дуже й дуже змінилися. Можна сказати, що як рівняти до того, що мав М. Драгоманів, у нас тепер величезні можливості. Нас же тепер поза межами України понад мільйон, якщо не більше! Та й живемо ми, не можна сказати, щоб у цілковитій розпорошеності. Ми живемо або в великих місь-

ких скупченнях, або маємо й суцільні фермерські масиви, як це можна сказати про канадські провінції Манітобу, Альберту й Саскачеван. Крім того, за теперішніх засобів зв'язку та пересування, за наявності української преси та книжок, що вільно розходяться по всіх, навіть найменших закутках світу, де є наші люди, навіть ця відносна розпорошеність втрачає чимало своєї гальмівної сили. Не без значення також те, що ми маємо такі чи такі контакти з основною частиною нашого етносу — з Україною, маємо змогу читати часописи й книжки, що їх видають у Києві, Львові чи в Харкові (на жаль, у Краснодарі їх тепер немає), можемо чути щодня (як цього бажаємо) живе звучання української мови з київського радіо. Й коли відділити „зерно від половини”, комуністичну пропаганду від способу вислову, російські впливи від чисто-української мови й вимови, то це все теж має неабияку вагу в справі зберігання мовно-етнічної єдності всіх українців у світі.

Але саме той факт, що розвиток української літературної мови в Україні тепер відбувається не зовсім так, як хотів би український нарід, і накладає на нас, українців поза межами України, велику національну повинність, обов'язок, сказати б, надолужувати тому розвитку, заповнювати ті прогалини, що виникають там унаслідок гальмування його з боку комуністичного режиму й русифікаторства. Це ж — поряд із вимогами нашого людського життя на чужині — вимагає від нас і збереження та плекання нашої рідної мови в умовах розсіяння, — бо як би ми допомагали нашим братам на батьківщині, коли б ми відцурались основного засобу єдності з ними — рідної мови?

Які ж наші можливості щодо плекання української мови в країнах нашого поселення?

Дуже важлива передумова для такої нашої діяльності є те, що ми живемо в країнах вільного світу, де нам ніхто не забороняє любити й плекати нашу мову та жити своїм громадським життям. З огляду на це останнє треба ще сказати, що ми не тільки кількісно велика діаспора, —

ми ще й організоване суспільство, ми маємо різні технічні дані для здійснення таких чи таких мовних заходів. У нас є свої церкви, свої громадські організації, у нас є наукові установи, є професійні спілки, зокрема вчительські, є організації молоді, є рідна школа, є видавництва тощо. У нас відбуваються громадські збори, партійні чи асекураційні з'їзди, у нас не завмирають спроби творення українського театру, який має величезне значення для культури мови (можна згадати хоч би постанову „Жанни д'Арк” в Торонтському театрі „Заграва”, чи інші вияви).

При таких даних у нас не може бути безнадії, а навпаки: це повинно нас заохочувати до посиленої діяльності. А „щоб наше слово не вмирало”, як писав Т. Шевченко, нам треба свідомо боротись зі тією загрозою, що в силу соціального закону буття одиниці в чужомовному середовищі таки висить над нами й загрожує мовним „одцуранням”, асиміляцією. Для цього нам, як частині цивілізованого українського народу, що володіє однією з найрозвиненіших мов світу, треба активно використовувати всі ті можливості, що їх дають нам умови життя у вільному світі. Ми мусимо дбати, щоб наша українська мова охоплювала всі сфери нашого життя, за винятком, зрозуміла річ, тільки „заробітчанських” виходів у чужомовний світ, бо ж тільки невеличка кількість наших людей може забезпечувати своє існування працею в українському середовищі.

Треба дійово використовувати наявні в нашій суспільній структурі можливості — родину, школу, громадські організації, церкви, пресу, книговидавництва тощо.

У наступних числах „Слова на сторожі” ми сподіваємось повернутися до розгляду цих можливостей у конкретніших умовах кожної з цих ділянок.

Р е д а к ц і я.

В У К Р А І Н С Ь К І Й Р О Д И Н І,

В Р І Д Н І Й Ш К О Л І —

Р І Д Н А М О В А !

ТРУДНОЩІ В БОРОТЬБІ З „СУРЖИКОМ”

Жахливе занецищення української літературної мови в другій половині 30-их, у 40-их та в 50-их роках русицизмами викликало наприкінці 50-их років в Україні якийсь невідомий нам у своїх початках дозвіл на певну „боротьбу” з ними. Вперше натякнули на це окремі статті, що почали появлятися у „радянській” пресі, з 1958 року починаючи. Але виразно сказав про потребу такої „боротьби” голова Спілки письменників України М. Бажан на з’їзді цієї Спілки в березні 1959 р. „Треба зрозуміти, — сказав він, — що не виявом, а, навпаки, приниженням братерства мов російської й української є знецінення мовної своєрідності, практика неписьменного „суржика” („Літературна газета”, ч. 20, з 11 березня 1959 р.). Після цього почали вказувати в статтях та рецензіях на конкретні непотрібні русицизми, хоч здебільшого й уникаючи так їх називати, а називаючи „ненародними словами”, „канцеляризмами” тощо. Разом з тим почали відновлювати в правах питомі українські слова, що були або зовсім вилучені з ужитку, або роблено архаїзовані позначками в словниках „застаріле” чи „місцеве”.

Проте в практиці газетних та книжкових видавництв це майже не відбилося.

Та от на початку 1963 р. Київський університет та Інститут мовознавства Академії наук скликали в Києві конференцію під гаслом боротьби за підвищення мовної культури в Україні. Мова йшла на цій конференції про дві мовні культури — українську й російську, але більше все таки говорено про першу. Майже одночасно з цією конференцією розпочато й мовну дискусію чи, властиво, надруковано декілька статей на цю тему в „Радянській Україні”, в „Літературній газеті” та в деяких журналах. І конференція, і ці статті мали на увазі як зовнішньолінгвістичну, так і внутрішньолінгвістичну мовну політику „радвлadı” в Україні. Про першу говорено під гаслом охоплення українською мовою всіх сфер життя українського народу, а про

другу — під гаслом боротьби за підвищення мовної культури.

Доповіді київської конференції видано в збірнику „Про культуру мови” (Київ, 1964 р.).

Із цих доповідей видно, що доповідачі могли говорити про боротьбу з „суржилом” та русицизмами тільки завуальовано, під прикриттям гасла про боротьбу за мовну культуру взагалі (це ж ширше поняття, ніж боротьба з „суржилом”), та ще й не тільки українську, а й російську в Україні. Показово, що й у назві книжки її впорядники обминули згадку про українську мову, тільки в підзаголовку зазначено, що це „матеріали наукової конференції з питань культури української мови”. З понад двадцятьох доповідачів про „суржик” згадав тільки один — С. Самійленко, та й то, мабуть, лише тому, що він говорив про культуру обох мов, а М. Каранська згадала тільки про побутові русицизми-жаргонізми („цвітозний магазин”, „знавець *нравів*”), а на властиві, силоміць накинута літературні русицизми („училище”, „урок”, „глава”, „Белград” тощо) ані натякнула.

Дальший, уже післяконференційний перебіг цієї „боротьби” з „суржилом” показує, що її учасникам доводиться викручуватись між Сцільлою й Харібдою та вишукувати якісь приховані способи чи продухвини для здійснення цих директив партії й „радвлади”. За всіма ознаками, в Україні діє ще й досі той чинник, що про нього я писав у статті „Чи новий етап у мовній політиці більшовиків?” („Визвольний шлях”, кн. X, 1963 р.): „Не може не підтримувати в цій справі сумнівів і збереження тенденцій влади щодо творення єдиного суспільства в межах усього СРСР, так званого „радянського народу”, що безперечно, й далі чинитиме опір навіть припишам тієї ж таки „радянської влади”.

Конкретно це ті москалі, русифікатори й перестраховщики, що позасідали по видавництвах та редакціях і контролюють увесь український культурний процес. Хоч які скупі відомості про цей опір подає „радянська” преса, але

все ж таки про це дещо можна з неї довідатись. Ось, наприклад, обурливий факт — боротьба з русифікованим шкільним „Орфографічним словником” М. Стефанцева, що його вже видано шостим виданням, але без викреслення виразних русизмів „лапша”, „коньки”, „столова” тощо. Його, цей словничок, атакують з усіх боків, та видавництво „Радянська школа” не зважає на це. Ось як написали студенти-філологи Київського університету в журналі „Україна” (ч. 5 за 1965 р.): „Нас, студентів-філологів, обурює „Орфографічний словник” М. П. Стефанцева. „Коньки”, „зонтик”, „парикмахер”, „успівати” „частушка”, „жворост”, „сахар” і т. д., і т. п.” Виступив проти цього словничка й відомий український діалектолог д-р філологічних наук Ф. Жилко, але, либонь, з таким же „успіхом”...

Кидає виразне світло на гальмівну роль бюрократів-русификаторів у справі укладання українських термінологічних словників допис до „Літературної України” (з 2-го березня 1965 р.) М. Чайковського. „Так ось і наш словник має свої вади, — пише дописувач, — їх більше, ніж би нам, його авторам, бажалось. Та... якби ви знали, читачі, в яких муках родився такий словник, через руки скількох рецензентів, редакторів, коректорів він переходить, поки потрапить до вас! Він зазнає таких метаморфоз, що іноді його батьки, тобто автори, ледве пізнають своє дитя”.

Про саботування цієї „боротьби” на київській радіостанції пише в дописі до „Літературної України” (з 19 лютого 1965 р.) член-кореспондент Академії наук Є. Кирилук. Він нарікає на те, що редактори цієї радіостанції не звертають уваги на його заваги, навіть не відповідають на його листи. „А мова передач не поліпшується, а навпаки — погіршується”, — зазначає він.

Нам невідомо, чи Міністерство освіти здійснило побажання київської конференції щодо запровадження курсів української („як і російської” — додавали звичайно) на всіх неспеціальних факультетах педвузів та університетів, а також деякі інші практичні заходи.

Щодо продуквин, до яких доводиться удаватися учасникам „боротьби”, то однією з них є, сказати б, „право на синоніми”, яким на Україні тепер користуються в боротьбі з лексичними русицизмами. Як ця можливість виникла, про це можна скласти тільки приблизне уявлення, читаючи тамтешні видання. Чи не вперше намітилась ця продуквина в статтях О. Ільченка „Слово, чому ти не твердая криця?” („Літературна газета”, ч. 56 за 1959 р.), „Відповідь на листи” („Літературна газета”, ч. 61 за 1959 р.) та „Всяк суций в ній язик” („Радянська Україна”, ч. ч. 115, 116, 117 за 1963 р.). Щоб узяти під оборону деякі заборонені для вжитку українські слова, Ільченко висунув пропозицію вживати поряд з ними й російські їх відповідники: „відсоток” — і „процент”, „панна” — і „баришня”, „книгарня” — і „книжковий магазин” тощо. Теоретично обґрунтував цю продуквину М. Рильський у статті „Словник і питання культури мови” („Радянська Україна”, ч. 79 за 1963 р.). „Є й дивне якесь побоювання синонімів, — писав він. — Деяким редакторам перекладів з російської чи іншої мови здається, що кожному слову тієї мови має відповідати тільки одно слово в українській мові. В цьому не можна не бачити серйозної небезпеки для культури мови”. Про те, що цю „теорію” М. Рильського там усвідомлено як спосіб до відновлення права на вжиток занехаяних українських слів, а тим самим і як спосіб боротьби з русицизмами, свідчить факт, що цим „правом на синоніми” скористувався й Ф. Жилко в своїй підтримці борців із отим слівничком М. Стефанцева. „Закиди рецензента на адресу Вашого словника обґрунтовані, — пише він у листі до Стефанцева. — В роботі над своїм словником Ви користувались таким принципом: давати слова, спільні з російською мовою або запозичені з неї, і не давати синонімів (підкреслення моє — В. Ч.), навіть поширених, але властивих тільки українській мові” (подаю за „Інформатором”, ч. 29 радіостанції „Свобода” за 1965 р.).

Отож тепер у „радянських” виданнях і можна спостерігати такі чудасії, коли в тому самому тексті вживають „курган” і „могила”, „оранжевий” і „жовтогарячий” „ко-

ричнийовий" і „брунатний". У найкращому найновішому російсько-українському словнику („шкільному") Д. Ганича й І. Олійника („Радянська школа", 1962 р.) подано поряд з українським „оздоровниця" й російське „здравниця", у словнику українських географічних назв — поряд з „Рівне" — „Ровно". Київське радіо щодня проголошує: напочатку „для українців, які проживають за кордоном", а пізніше — „які проживають за *рубжем*"... І таких прикладів можна навиписувати безліч.

Ця продохвина — певний спосіб „перестраховки" для авторів: мовляв, якщо будуть обвинувачувати за вживання „націоналістичних" слів, то можна буде покликатись і на факт рівнобіжного вживання „старшобратнього" слова. Але для української мови це інерція того самого „суржика", що з ним нібито борються. А крім того, це ж не синоніми, а різномовні паралелізми, що занечищують українську мову. Справжнє очищення від русицизмів вимагає цілковитого вилучення з цих пар російських слів. Але хто там за сучасної атмосфери на це відважиться?

Труднощі в цій нібито санкціонованій від урядових чинників „боротьбі" з „суржилом" ще більші в граматичних явищах. Тут мовознавці-теоретики кажуть одне, а редактори та автори-практики роблять інше. Взяти, наприклад, питання про форму дав. в. в іменниках чол. р. типу „батько", „учитель". Д-р філологічних наук М. Жовтобрюх у своїй доповіді на київській конференції сказав про цю форму так: „Зважаючи на те, що в українській літературній мові дуже поширене закінчення -у в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду („немає морозу, дощу") та в кличній формі („сину!" „батьку!") вживання в давальному відмінку тих же іменників -ові, -еві виразно диференціює їх граматичні форми, а тому тенденція до витіснення -ові, -еві, що виникла спершу в газетній мові і під її впливом стало якоюсь мірою захоплювати й усне мовлення, з погляду граматичної культури висловлювання не може вважатися позитивною і не заслуговує на підтримку" („Про культуру мови", стор. 53).

Ще раніше проти „викорінювання” цієї української форми й заміни її російськими закінченнями -у, -ю протестували М. Рильський та О. Кундзич. (Звичайно, там цих останніх форм „російськими” ніхто не називас, а кажуть: „менше поширені” чи ін-як).*)

Проте цієї вказівки авторитетних знавців української мови ніхто там не виконує, а здебільшого вживають ці обидві форми як паралелізми, а часом і переважно закінчень -у, -ю (в офіційних урядових повідомленнях, у перекладі „Одісеї” тощо). А тимчасом це ні в якому разі не *паралелізми*, тут єдино правильна форма -ові, -єві, а -у, -ю зрідка можлива як *вийняток із правила*.

А скільки граматичних русизмів у цій „боротьбі” з „суржиком” навіть не зачеплено теоретично! Напр., уживають тільки конструкції „твори в п’яти, шести томах”, а ніколи не пишуть: „у п’ятох, шістох, сімох” тощо. Немає й натяку про „боротьбу” з конструкціями типу „комітет по В’єтнаму”, хоч прийменник „по” в такій функції — справжній русизм, не вживають форми переминулого часу тощо.

Але можна сподіватися, що й на це прийде своя черга. А призивською цього є те, що тамтешні молоді письменники пишуть дедалі кращою мовою, так би мовити, стихійно очищують свою мову від русифікаційного намулу. Щастя їм, доле!

В. Чапленко

*) Українські мовознавці в вільному світі вже давно звернули були увагу на це порушення граматичної системи української мови. Яр. Рудницький ще в 1936 р. надрукував у львівській „Назустріч”-і нотатку: „Поету Тарасу Шевченку” й інші великоукраїнські дивовижі”.

КОНСУЛЬТАЦІЯ

Питання: Що таке „суржик”? — Читач.

Відповідь Редакції: „Суржик” — це змішане збіжжя, борошно з такого збіжжя, а врешті — 'мішанина' взагалі.

МОВНІ ДИВОГЛЯДИ

Гомер в Іліяді згадує про потвору — химеру, яка мала перід лева, а зад змія (дракона). Подібна химера примандрувала й до нас з-над Дніпра, а саме „телебачення” — перід грецький, а зад український. Кожна мова приймала чужі (інтернаціональні) слова, хоч деякі мови (мадярська, німецька) стараються чужі слова заступити новими, але своїми. Ось нпр., німецька мова вживає своїх слів: Fernschreiber, Fernsprecher замість „телеграф”, „телефон”, а не творить нових: трішки *свого*, трішки *зужого*, на зразок нашого „телебачення”. Такі новотвори вважаю за знущання над рідною мовою. Або вживаймо повних чужих слів — „телевізія”, або українських — „далебачення”, а не півна-пів.

Інша подібна потвора: „світлофор”.

Другим дивоглядом у нашій мові, на жаль уже закоріненим, є слово „щент”. Його будова не має нічого спільного з будовою подібних українських слів. Згідно з вимогами етимології, воно повинно б звучати „щат”. Праслов'янський носовий звук *ę перейшов в українській мові в (я)=а (*щастя, засто*), а в польській лишився (*szczęście, często*). Отже польське *szczęt* зберегло ę, а в українській воно повинно перейти на (я=)а — *щат*. В українській мові нема слів, що мали б у корені ен (<*ę). Пощо вживати чужого слова, коли маємо своє: *дотла=до щенту* (тло=поле, основа).

Допіро, а чому не доперва, або щойно? *Допіро* — це варваризм, живцем забраний з польської мови: *dopiero* (do pierwszego czasu). Йому відповідає *доперва* — *до перва* (*засу*) і такого слова віддавна вживали в Україні. Але чомусь вибирає його польське *допіро*. Годі його пояснити етимологічно, бо в українській мові нема слова *піро*. Отже, вживаймо слова *щойно*, бо *доперва* трохи застаріле, хоч краще від *допіро*!

Інші полонізми: не „перебіг нарад”, а „хід нарад”; не „підлягає сумнівові” — має бути „нема сумніву”; замість „гонитва” має бути „погоня”. Т. Залеський

СЛОВО „ЗНАТИ” В ШЕВЧЕНКА

В „Граматично-стилістичному словникові Шевченкової мови” Митрополита Іларіона (д-ра Огієнка), Вінніпег 1961, стор. 105, під гаслом „знати” читаємо: „Дурня знать по поході 425”. Число наприкінці цитати вказує на сторінку Шевченкового „Кобзаря” за редакцією Василя Доманицького, отже льокалізує цитату в вірші „У Вільні городі преславнім” на згаданій сторінці. Крім цього слова автор подає (під окремими гаслами) такі похідні форми від „знати”:

„зна” — „знай” (у розумінні „завжди, постійно, все”) — „знать” („видно, певне”). Коли останні два гасла мають пояснення, то перше й основне слово „знати” не тільки, що не вичерпує прикладів із Шевченкової поезії, але не подає ніяких пояснень.

Таке опрацювання гасла „знати” в Шевченка не тільки недостатнє, але й кривдне для Шевченкової мови. В його поезіях зустрічаємо досить часто це слово й воно має декілька значеневих відтінків, які повинні були знайти своє місце в „граматично-стилістичному словникові Шевченкової мови” так з уваги на свої граматичні прикмети, як і з уваги на стилістично-значеневі функції.

Перше й основне значення слова знати в Шевченка — це „мати знання, володіти знанням, бути поіформованим, мати відомості”, напр.

*Полюбила горнобрива
Козака дівчина,
Полюбила — не спинила:
Пішов, та й загинув.
Якби знала, що покине,
Була б не любила;
Якби знала, що загине,
Була б не пустила;
Якби знала — не ходила б
Пізно за водою,
Не стояла б до півнозі
З милим під вербою;
Якби знала!...
І то лихо —*

*Попереду знати,
Що нам в світі зострінеться...
Не знайте дівзата!
Не питайте свою долю!
Само серце знає,
Кого любить... (35-36)*

В цьому значенні Шевченко вживав слова „знати” дуже часто:

*Ой Богдане, Богданозку!
Якби була знала —
У колисці б придушила,
Під серцем приспала! (149)*

*І ніхто не базить,
І не базить, і не знає (248)*

*І все те базив, все те знаю:
Немає пекла, ані раю (250)*

*— „Добре, брате!
Що ж ти такеє?”
— „Я не знаю —
Нехай німець скаже!” (250)*

*Господь Бог лихих карає, —
Душа моя знає (261)*

*І я серцем
До вас не вернуся,
І не знаю, де дінуся,
Де я пригорнуся (269)*

*Мені здається, я не знаю,
А люди справді не вмирають (477)*

*Якби ви знали, панизі,
Де люди плазуть живуги (479).*

**

Крім цього основного значення слово „знати” в Шевченка має інші відтінки.

Один із них — „уміти”, напр.

*Кохийтеся ж, любітеся,
Як серденько знає (36)*

*Не слухала стара мати,
Робила, що знала, (38)*

Інший відтінок, дуже близький до цього, — це „визнаватися, розумітися на чому”, напр.

*Сама колись дієувала,
Тес лихо знаю. (38)*

Близьке до цього значення „розуміти, тямити, збагнути, розуміти”. Це значення ілюструє напр. таке місце з Шевченкового вірша „Не завидуй багатому”:

*Не завидуй і славному:
Славний добре знає,
Що не його люди люблять,
А ту тяжку славу,
Що він кров'ю та сльозами
Вилле на забаву (180).*

Це значення втягнене вже в словники української мови. Отак у другому томі „Українсько-російського словника” Академії Наук УРСР (Київ 1958) на стор. 249 в цьому значенні цитується Лесю Українку:

*У нас казали, що, може, він дурний, того і добрий.
Але ж дурний хіба на книжці знає?*

Подібна цитата з Гордієнка в четвертому томі цього словника (Київ 1961) на стор. 135:

*Справді, якби він був грамотний, то, може, розумів би
що-небудь, а так... що він знає, тямить?*

Цей значеневий відтінок — на нашу думку — дуже важливий при інтерпретації Шевченкового „Заповіту”, а зокрема його місця:

— Отойді я
І лани і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися. А до того —
Я не знаю Бога! (270)

Поет — як глибоко віруюча людина, не може поняти своїм розумом, не в силі збагнути парадоксу: Україна в

неволі, а на світі існує Бог, як ідеал добра, краси, справедливості. В його умі це не може ніяк синхронізуватися й тому він, доки не запанує національна й соціальна воля для української нації, не розуміє — „не знає” Бога. Щойно, коли Україна визволиться, зн. коли на землі запанує Божа справедливість, тоді він „знатиме”, зн. розумітиме Бога й його відношення до українського народу. Отже слово „знати” в цьому контексті має інший відтінок, як у більшості випадків його вживання в Шевченковій поезії.

Идучи за дотеперішніми поясненнями слова „знати”, в Шевченка, що приписували йому тільки первісне, основне значення, Митрополит Іларіон пропускає це місце з „Заповіту” в своєму словникові, а на іншому місці доручає канонізацію скороченого „Заповіту” так, як його було надруковано в 1859 році в т. зв. „Ляйпцігській книжечці”:

*Як потеже з України
У синєє море
Кров ворожа, отоді я
І лани і гори —
Все полину і полезу
До самого Бога
Молитися... А до того
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте...*

Однак пропускати цього місця не можна, тому що воно деформує не тільки зміст цілого „Заповіту”, але й будову й розмір його строф (октав). Тим то, зберігаючи рядок „я не знаю Бога” в „Заповіті”, треба дати йому відповідне значення, таке, яке не тільки впливає з цілого контексту, але задокументоване іншими місцями Шевченкової поезії, а також і іншими авторами новітньої української літератури.*)

*) Цікаво відмітити, що „Словник мови Шевченка”. т. I, Київ 1964, подає значення „розуміти”, як синонім слова „знати” в Шевченка на першому місці (стор. 287).

ТРИВОЖНЕ ЯВИЩЕ

У завдання українських мовознавців на чужині входить, між іншим, і допомога нашому практичному мововжиткові, перестороги щодо помилок, скеровування мовної практики наших людей в напрямку єдиних мовних норм. І наші мовознавці досі (до появи „Слова на сторожі”) по змозі це й робили, пишучи про такі справи в наших часописах.

На жаль, можна сказати, що до цих порад мовознавців наші діячі, редактори й письменники не дуже прислухаються, ба, либонь, подекуди й свідомо їх ігнорують. „Клясичним” прикладом такого ігнорування є питання про назву націоналістичної студентської організації „Зарево”. Про те, що це слово російське, писали не раз уже В. Чапленко, А. Орел, Я. Славутич, та керівники цієї організації, як кажуть, і за вухом не ведуть — уперто називають свою організацію „Заревом”.

Трохи чи не те саме сталося із пересторогами мовознавців щодо вживання російської форми в іменниках дав. в. однини „батьку”, „коню” (про це декілька раз писав В. Чапленко). Читають наші письменники та редактори „радянські” видання і механічно засвоюють цю русифіковану форму. От Ю. Лавріненко в передмові до антології „Розстріляне відродження” понаписував: „Юрію Шевельову (Шереху)”... „Леониду Лиману”... „Івану Кошелівцю”... „Василю Барці”... „Василю Гришкові, Яру Славутичу”. Є. Маланюк в одній із своїх нотаток пише: „царю” (Хрущову). В одному з канадських часописів надруковано: „Привіт Уласу Самчукові”, перенісши до нашої практики роблену комбінацію російської й української форм, що її тепер на Україні офіційно приписують, тимчасом як українська мова навіть при збігові двох чи й трьох давальних знає тільки -ові, -еві (-єві).

В-во „Дніпрова хвиля” видало року 1961 великий історичний роман „Гетьман Кирило Розумовський” М. Лазорського, а в тексті цього твору скрізь ужито тільки російських закінчень -у („парубку”), -ю („краю”). В. С.

П.

**ДО ПОЧАТКІВ ЗМАГАННЯ ЗА МОВНУ ЧИСТОТУ
КАНАДСЬКИХ УКРАЇНЦІВ**

Українська мова в Канаді переходила різні етапи розвитку, удосконалюючи правопис, граматику й голов-но словник та фразеологію. Вистачить порівняти мову українських часописів, чи видань з-перед 50 літ, щоб побачити великі зміни, які зайшли на мовному відтинку української спільноти в Канаді.

І хоч сьогодні найбільш дошкульна проблема українців в Канаді в зв'язку з українською мовою є її збереження, все ж таки, не менш важлива справа є зберегти її чистоту.

Здається, що один із перших українців у Канаді, що звернув увагу на цю проблему був сл. п. о. Василь Кудрик.

В піклуванні про чистоту рідної мови в Канаді визначну роль відіграли його статті в „Українському Голосі” й в річних календарях-альманах цього часопису.

Одна з перших статей на тему англійських впливів на лексику української мови була поміщена в числі 32 за 1916 р. п. н. „Люди добрі не нівечте рідної мови!” Хоч стаття не підписана, то найправдоподібніше вона вийшла з-під пера тодішнього редактора — згаданого вище о. Василя Кудрика.

З уваги на актуальність цієї статті й для теперішнього часу, вважаємо за доцільне передрукувати її на цьому місці.

Ось ця стаття в змодернізованому правописі:

„Люди добрі, не нівечте рідної мови!”

„Всі ми кажемо, що говоримо рідною українською мовою, вчимося її з книжок і часописів, заохочуємо других, аби вчились, настоюємо на те, аби наші діти вміли рідну мову, а чи ми питали себе коли, чи ми самі говоримо українською мовою, чи якоюсь ламаною мішаниною.

„Безперечно, що воно всім нам не так впадає під увагу, бо ми з тим зжились, але українець з старого краю, як перший раз почує нашу бесіду, то береться за голову й що друге, третє слово питається, що той чоловік каже. Бо хіба це не правда, що ми мішаємо й ломимо та робимо саламаху з обох мов, української й англійської.

„Просимо панове „містри”, чи то не можна б сказати:

Пан Чорний, замість — містер Чорний;

хата на розі, замість — гавз на корнері;

на вулиці, замість — на штріті;

до склепу, замість — до штору;

повна фляшка, замість — повна батля;

ціле ведро, замість — ціле пейло;

наймити хату, замість — рентувати гавз.

„Вільше не треба. Всі добре знають, як багато того макаронізму ми внесли й толеруємо в своїй мові. І то без виїмку.

„Здалося б нам всім звернути на очищення мови трохи більше уваги. Зробити все можна. Зачніть лише контролювати себе, а принагідно в розмові й другого”.

**

Чи не можна сьогодні повторити за автором статті з-перед 50 років:

„Люди добрі не нівечте рідної мови!”

Адже ж на кожному кроці сьогодні зустрічаємо такі слова, як „гавз” - „гавзок” замість „дім” - „дімок”, „кор” — замість „ріг”, „штрита” й „стріта” — замість „вулиця”, „штор” — замість „крамниця”, „батля”, „батлина” — замість „пляшка”, „плящина”, „пейло” — замість „відро”, „рент”, „рентувати” — замість „винайм”, „винаймати”. Стан із-перед 50 років зовсім не покращав, сьогодні в нашій мові ще більше іншомовних слів, як тоді.

Тим то треба вітати оснування „Товариства Плекання Рідної Мови” й появу його органу „Слово на сторожі”. З мовних заміток, з „кутів” і „кутків мови” по наших газетах і журналах ми нарешті впливли на широкі води!

Ольга Войценко

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СПРАВИ

Наше тіло.

Кожній людині доводиться доволі часто говорити про частини чи органи людського тіла про їх функції чи недомагання. У тій ділянці, на жаль, нераз нам бракує українських назов і ми вживаємо чужих термінів часто й не-свідомо. І хоч ця ділянка наукової мови була опрацьована нашими науковцями ще сорок років тому на рідних землях, червоний окупант знищив видані тоді фахові словники, бо вони замало копіювали російські назви. У висліді медичні терміни рекомендовані нашими вченими незнані нашому загалові, а мабуть і багатьом нашим лікарям. Тому в нашому журналі плянуємо подавати групами медичні назви, що зустрічаються часто у мововжитку інтелігентної людини. Українські назви подані за авторитетним словником Київської Всеукраїнської Академії Наук з 1925 року та іншими джерелами.

Людське тіло складається з трьох головних частин: *голови, тулуба та кінцівок*. Кінцівки (англ. *limbs, extremities*, рос. *конечности*) маємо *горішні* (верхні) та *долішні* (нижні). Горішня кінцівка, складається з трьох частин, що починаючи від тулуба звуться: *рам'я, рамено* (плече) (по англ. *upper arm*, рос. *плечо*), *передра́м'я* (передпліччя) (англ. *lower arm, forearm*; рос. *передплечье*) та *рука*. Тому, що рукою часто називаємо також і цілу горішню кінцівку властиву руку називаємо теж *кисть* (так же і по російськи), *китиця*, або менше вдатно, *п'ястук*. Кисть має три головні частини — *зап'ясток*, або *передру́гзя* (англ. *wrist*, рос. *запястье*), *п'ястка* (пясток), або *середру́гзя* (англ. та латинське: *metacarpus*) та *пальці руки*. П'ять пальців руки теж мають свої назви, а саме: *пальо́х*, або *великий палець*, *вказівник*, або *вказівний палець*, *середній палець*, *підмі́зінний палець* (обручківий палець) і *мі́зинець*, або *мізінний палець*.

Варто теж знати назви трьох головних костей горішньої кінцівки. В рамені (плечі) є одна кістка, а саме *ра-*

менна (плечова) кістка (англ. і лат. *humerus*). У передрам'ї (передпліччю) є дві: *ліктівка*, або *ліктьова кістка* (англ. і латинське: *ulna*) та *променева кістка* (англ. і лат. *radius*, рос. лучевая кость).

Анатомічно до горішньої кінцівки належать ще дві кістки, що лучать її з рештою кістяка, а саме *дужка*, або *ключиця* (також *перепело*) (англ. *collarbone*, *clavicle*, поль. *obojczyk*, рос. ключица) та *лопатка* (так же по поль. та рос., англ. *Shoulder blade*).

Кості злучені між собою *суглобами* (не ставами чи суглавами) (англ. *joint*, рос. сустав, поль. *staw*), наприклад *ліктьовий*, *плезовий* та *колінний суглоби*.

Долішня кінцівка — нога також складається із трьох основних частин, що починаючи від тулуба, звуться *стегно* (англ. *thigh*, рос. бедро, поль. *udo*), *голінка*, або *гомілка* (англ. *shank*, рос. голень, поль. *goleń*) та *стопа* (так же по рос. і по поль., англ. *foot*). Стопа, подібно як і кисть складається із трьох секцій *заплесна* (англ. і лат. *tarsus*, рос. передплюсна) *плесна*, або *середстун'я* (англ. і лат. *metatarsus*, рос. плюсна) та *пальців ноги*. У заплесні, де стопа сходиться з голінкою, маємо кісточку (англ. *ankle*, поль. *kostka*, рос. лодыжка). У стегні маємо велику *стегнову кістку* у голінці дві, що звуться *велика гомілка* (англ. і лат. *tibia*, рос. берцовая кость) і *мала гомілка* (англ. і лат. *fibula*, рос. малоберцовая кость). Їх інші назви це *велика* і *мала голінкова* (або *гомілкова*) *кістка*. В колінному суглобі маємо окрему кістку у вигляді чашечки, що зветься *наколінок* (англ. *knee cap*, рос. коленная чашка). Цю кістку на західних землях називають теж — *яблучко*.

Анатомічно до кістяка долішніх кінцівок належить теж *миска* (англ. і лат. *pelvis*, рос. таз, поль. *miednica*). Кості миски творять *мисковий пояс* (англ. *pelvic girdle*, рос. тазовий пояс). З ним стегнова кістка злучена *культовим суглобом* (англ. *hip joint*, рос. тазобедренный сустав).

Більше про мисковий пояс скажемо другим разом обговорюючи тулуб.

А. Вовк

Бібліографічна довідка.

Назви основані на:

- 1) *Nomina Anatomica Ucrainica* Цешківський, Черняхівський ВУАН, ІУАМ, Київ 1925
 - 2) М. Галин Медичний латинсько-український словник, Прага 1926.
 - 3) Підручник нормальної анатомії людини. В. М. Тонкав, Київ 1955
та загальних словників Грінченка, Уманця, Кузелі-Рудницького, Андрусишина - Крета й підсовєтських джерелах.
-

ПРОТИ „ЕТНІЧНОЇ” ВИГАДКИ

„Етнічна” вигадка, це нісенітна назва „етнічні групи”. Прикметник „етнічний” не вживається в Британії чи США. в такому неписьменному значенні, як у Канаді. У Канаді „етнічний” значить: неанглосакського походження. Насправді, всі канадці належать до якоїсь етнічної групи. Канадці англосакського походження, отже, належать до англосакської етнічної групи. Тому нема підстав поділяти канадців на дві групи: канадську й етнічну.

Колись були в Канаді люди, які канадцами вважали лише осіб англосакського походження. В їх очах французькі канадці були громадянами другої класи, а всі інші — просто „чужинці”. Преса тих „чужинців”, звичайно, теж звалась „чужинецька”, або „чужомовна”.

В останніх роках на зміну „чужинцям” і „чужомовній пресі” прийшли „етнічні групи” і „етнічна преса”. Давню дискримінаційну назву замінено новою, трохи делікатнішою.

Пора зробити ще один крок наперед і, замість назви „етнічні групи”, вживати національні групи Канади. Те, що між національними групами Канади є великі і малі, не може бути виправданням для продовжування поганої етнічної вигадки. (За „У. В.”)

З РІДНОМОВНОЇ ГУМОРИСТИКИ:

Справа „етнічної вигадки” пішла так далеко, що один із гостей на зібранні т. зв. „Федерації Етнічної Преси” в Торонті в 1965 р. сказав у привітальному слові: „Ви люди з етнічної раси...” (“You people of ethnic race...”).

Не знати, чи треба було сміятися чи плакати з приводу цього привітання...

МОЇ НЕОЛОГІЗМИ

Знаємо — неологізми можна творити при двох умовах: коли є потреба назвати якусь тямку (поняття) словом, а такого слова у мові ще нема, а друга умова — творити їх від коренів слів рідної мови і за відповідними формами слова, тобто — за зразком слів, що в мові вже існують. Так от за зразком „мли́во”, „па́ливо” маємо нові — „ку́риво” „стріливо”. Щождо потреби то вона може бути або на те, щоб назвати словом нову тямку, або заступити рідним словом якусь запізику із чужої мови. Наприклад, перед 1-ою світ. війною було вживане в українській літер. мові слово „аероплян”, але вже з вибухом революції 1917 року почули ми нове слово „літа́к”, що блискучо прищепилось у літературній мові.

Почну від неологізму, де я тільки один звук змінив, щоб надати слову шіршого значення, а це слово „цвітува́ти”. Спонука до цього була така. У наддністрянських письменників і публіцистів зустрічалась часто неправесна (незаконна) форма „цвисті́”, це коли мова про „цвіт”, щоб відрізнити „цвісті́”, коли мова про „цвіль”; мене це обурювало, бо ми не сміємо нехтувати літеру „ять” у старих пам’ятках, яка завжди в нас вимовлялася як „і”. Пригадаймо хоча б, що саме через це *ять* не встоялася в науці т. зв. теорія проф. Соболевського про первісне буцім то московське населення Наддніпрянщини. Ще перед тим в історичній площині висунув цю теорію проф. Погребін, хочаби довести легітимність присвоєння москвинами початкової історії Київської Русі. Проф. Соболевський, однобічно інтерпретуючи фонетичні явища, силкувався цю теорію оперти ніби на наукових дослідях архівних матеріалів, де інколи замість *ять* давано „и”, тобто „і” — за вимовою, або навпаки: замість „е”, що вимовлялось як „і”, писано *ять*, бо і це *ять* вимовлялось як „і”. Соболевський, не добачивши в старших київських писаннях того *ять*, що давано на місце давнього „е” (з явною вимовою „і”), зачислив був київську говірку до московської групи, а на-

справді такі написання зустрічаємо вже в 11 і пізніших сторіччях (Зб. 1073 р., Добр. Єв. 1164 р. тощо).

Зміна ж „цвісти” на „цвисти” сталася з побожного бажання уникнути багатозначности слова (гомонімів), і для нашої мови це природно, бож вона дуже багата на засоби творити окреме слово на кожну тямку чи відтінь значення. Тож я, на підставі вислову про збіжжя (пашніцю), що воно „квітує”, вивів слово „цвітувати” широкого значення від збірної назви „цвіт” („цвіт яблуні”, „цвіт вишні” тощо). Отже — „яблуня цвітує”, „мак цвітує”, „троянда цвітує” тощо. Мій перший друкований року 1918 вірш мав назву „Дикий мак цвітує”. Із цього й похідні: „цвітування”, „розцвітований” тощо. Ще одне цікаве спостереження. Цю форму зустрів я нещодавно у творах Миколи Бажана, том I (вірші і поеми), Д-не в-во, Київ, 1954, у творі „І сонце таке прозоре”, ст. 21. Дата написання — рік 1936. Зустрів цю форму і в А. Малишка, але не маю занотування, де саме.

„І геній гелленський, залявши в „Іліяді”, Їх *зневмиру́чив* нам, героїв і богів” (ст. 57 „На пружі”, моя зб. „ПОЕМИ”, 1956). І в цьому випадку я також, фактично, додав одну тільки літеру, щоб утворити дієслівну форму від знаного слова.

„Бо нарід ще в рабстві, в *незвидних* кайданах...” (ст. 20, „Полтава”, там же). Тут справа складніша. Щоб уникнути непритаманного українській мові дієприкметника з наростком „мий”, я від архаїчного звороту (який почасти ще й досі існує як провінціалізм у західніх говірках): „ні думкою не здумати, ні очима не звідіти” утворив дієприкметник „*незвідний*” (що його „звідіти” не можна), а протилéжна цьому́ тямка буде „звідний”.

„Бо як *підклóнять*ся народи, Густіме слава навкру́гї...” („ПОЕМИ”, ст. 4). Це хоча і в значенні „підкоряться”, але з відтінем значення добровільного визнання переваги (гегемонії), що імпонує.

Щодо слова „*передгрім’я*” (від поезії під цим заголовком і назва збірки з року 1954 „ПЕРЕДГРІМ’Я”) то його створив я з опозиції проти вживання деkim з наших авто-

рів слова, скалькóваного з московського „передгрозье”, та хоч кінцівку його зукраїнізовано, то все ж воно не більше українське як слово „худóжній”. Це приклад хибного утворення, бо взяте від чужого слова („гроза”), коли в нас є на ту тямку добре і шíроко вживане слово „грови́ця”, що спершу мало форму „бу́ря-грови́ця”, тобто „грови́а бу́ря”, а з часом перша частина (бу́ря) відпала. Отже, я взяв корінь цього слова (грíм) і, додавши прі́росток „перед”, створив цей неологізм. Але зазначу́, що шлях до цього наспра́вді був складніший, бо ще перед тим поста́ла в мене потре́ба створити слово „погрíм’я” — у поези́йці під такою назвою — про час після грови́ці (тут за зразком слова „пожні́в’я”).

Ще додам, що в роках 20-х написав я поезію під назвою „Прі́хлюп” (фактично це одна з поезій цього циклу, друк. в журн. „Нова Україна”, ч. 6, Прага 1923), назву цю дав як більш відповідну, бо вона, на мою думку, краще в нашій мові віддає саме зміст цієї тямки, аніж запозичене з московської „Прибі́й”.

По́даю про це все з такими деталями не тільки на те, щоб усправедли́вити постання моїх не дуже численних неологізмів (поза тут зга́даними є ще декілька, але менш важливих), але також щоб і заохóтити та переко́нати авторів, що творити неологізми треба, але дуже уважно та обере́жно і тільки при тих двох категоричних умовинах (конечність потреби та „рідности́йність”), і тоді вони збага́чуватимуть нашу мову.

Левко Ромен

КОНСУЛЬТАЦІЯ

Питання: Скільки українців у Канаді й в Україні говорять рідною мовою?

М. С., Торонто

Відповідь Редакції: На основі даних із 1961 р. в Канаді із 473.337 українців тільки 361.496 говорили рідною мовою; на основі даних із 1959 р. в Україні на 32,158,493 українців рідною мовою говорили 30,072.351 земляків (російською: 2,075.527, іншими: 10.615).

ЧИ ЦЕ ПОСТУП?

Будучи скромним журналістом і не претендуючи на титул знавця української мови, хочу звернути увагу як наших наукових установ, так і письменників і журналістів, на те жакливе калічення української мови, яке практикує так звана друга еміграція, цебто, еміграція після останньої війни.

Отже після славетної української в 30-х роках і широко реклямованого українського шкільництва різних ступнів і після вироблення академічної мови, ми бачимо просто неймовірне засмічення української мови журналістами й письменниками, навіть поминаючи сумнозвісне „злиття мов”, як того добиваються комуністичні імперіялісти.

А що найважливіше — це засмічення практикується у вільному світі, поза засягом „старшобратніх” наставників, тут, де ми маємо наші наукові установи і багато інтелектуалістів, зокрема знавців української мови.

Те, що в цій галузі бачимо на еміграції, не свідчить про нашу культуру. Тепер, коли українськими визвольними змаганнями щоразу більше цікавиться політичний і культурний світ, ми калічимо українську мову, яку вже викладають у кількох університетах. Замість її удосконалювати, ми її погіршуємо.

Отже якщо читачі матимуть терпеливість, хай прочитають ці страшилища, які я зібрав з української преси й літератури. Подаю без поправок.

Около одинацяті години він спіткав три жєницини і поглянув на них оком звитяжця, як вони *художньо* і *перманентно* виглядали. Кажучи *всерйоз* і залишаючи *куртазії*, їх *атракційність* була не за горизонтом, а іменно проглядала з їх *крупних* облич.

Темою їх розмов був *пєгальний* факт, що *художник* Аркадій Валеріянєвич Помазенко, вже старик, якого замордовано в *красивій* околиці міста. Вони говорили в *куртазійній* формі про *конфузне* становище *художника* по вивченню *художества* та що на *цот* того він вже *поробив*

ітоги. Художня література, художні строї. Восторжествеує політична лінія, відмежував від окциденту, лишній доказ. тлумажити, навряд чи багато більше, зараз діходить уже 14-й рік, в співжителів була лімітована свобода, хорошого демократичного благородства, вони висловлювалися плюсквамперфектум, імперфектум і футурум, хтось надругався над ними, вони лишили Сергія притулку, зараз тяжко там працювати, вчинили некрасиву справу, в нього була некрасива душа, благородна дефензива, з більшим достоїнством, з прикінцевим нокавтом, після торжественного богослуження, від'їздили в свояси, навряд чи зможуть в можливих аспектах, я так і не узнав, чудовий аромат, цвіт лиця, таких собі ворів, любезні земляки, тут як тут, тепер проснулися, допіру заплянували, ані зуть-зуть не розуміється, міг тлумажити, додаткові атракціони перед лицем 5 тисяч делегатів, одноразово забезпечуючи, хочемо дерзнути, з художнім домислом, адекватна подія хорошого людського нагала, вилізли з вагону, поженилися на англійках, він міг ретирувати, було без малого 25 осіб, вимощена дорога, смажена говядина, не хватало для Вашингтона, не вийди він на кін, зараз в нашій фразеології панує, Київ найкрасивіше місто, красива брехня, уходили з нігим, плаття в ящиках, вонюга грязь, осторожно зав'язав галстук, зараз користується, лімітована можливість належати до якої партії, пускати козла в город, і т. д.

Такого калічення мови на еміграції мабуть не знайдемо в жодній емігрантській групі, крім нашої. А ми ж претендуємо на давність нашої культури, бо колись ми були одною з найкультурніших націй на Сході Європи, і до чого ми дійшли в мовній галузі?

І коли ми порівняємо цю тарабанщину з мовою письменників і журналістів Наддніпрянщини початку цього століття, які навіть не бачили підручника української мови і ніхто не чув про мовних редакторів, то різниця велика. І де ж тут поступ?

Перітус

ДЕЩО ІЗ ЗВОРОТІВ ТА ЗАПОЗИЧЕНЬ У НАШІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Я — один із читачів, що цікавляться проблемами мови, особливо з поля зворотів та запозичень. Семен Риндик розглядає всякі питання зі зворотництва та дає дуже цікаві вияснення, погоджуючися чи відкидаючи їх у своїй розвідці „Децо з нашої мовної практики” — у часописі „Свобода” ч. 28, 29, 30, 31. Його становище правильне щодо займенника „який” у нашій мові. Він дає дуже влучні приклади, як заступити його (*хата, де живе мій друг, а не: в якій..*) і т. п., але це зовсім не переконує ні письменників ні часописів. Всюди ще уживається цього „який”. Таке саме вияснення слова „одинокий”.

Щодо вживання слів з приростком „пред” воює завзято автор, уважаючи, що ці слова чужі, але забуває, що те, що каже на іншому місці, що добре є користуватися запозиченнями, збагачуючи тим нашу мову. Це відкинення не переконує мене, бо всетаки наводиться такі слова, що залишилися з староукраїнських у мові, *предтега, предвізний, предок, предмет*. Очевидно, треба відкинути такі слова, що для них є інші вислови (заступник, відпоручник, речник...) Щодо — номінативу кум інфінітиво — правильний підхід. Це цілком чуже в нашій мові. Таке саме становище щодо таких висловів, як „зістав вибраний” (— германізм „вурде ґевельт...”). Так само правильний підхід і вияснення автора щодо звороту „не є рішений”. Тут доповню моє завваження: пишемо містоголова, а не: містоголова, тому треба писати: віцепрезидент — разом, без тіре. Щодо дієслова „бути”, то воно — доконане дієслово й не може мати теперішнього часу, а мішати його з дієсловом „єсьм...” безумовно не можна. Це дієслово залишилось у нашій мові тільки як „є”. Але треба здогадуватися, що воно мало колись свої інші форми. До цього може послужити здогадний супінальний пень: „суть”. Від того супінума маємо рештки „сущий”, „присутний, відсутний, суттєвий...” Всі форми доконаних дієслів мають подібні форми до теперішнього часу, але виражають майбутність.

Автор С. Риндик ужив слова „барбаризм”, а повинно бути варваризм.

За часів кн. Володимира Великого була вже в ужитку новогрецька вимова слів.

Самі ж греки вчаться клясичної грецької мови так, як ми вчилися староукраїнської мови (так зв. церковної мови) в гімназії.

При хрищенні дістав кн. Володимир Великий хресне ім'я Василій (з старогр. „базілевс”). Крім того маємо жіноче ім'я *Варвара*. Барбарой — висловлялося: *варварой*.

Можна би згадати про Овідія Назона, що вжив у своїх творах т. зв. сульмонізмів. Зате Рим з латинською мовою осудив його і він пішов на вигнання за льокалізми зі своєї Сульмони.

Володимир Левицький

ПРО МОВУ КИЇВСЬКОГО РАДІО

Українці поза Україною можуть слухати щодня передачі Київського радіо. Для засвоєння доброї української вимови це слухання може бути корисне, бо говорять диктори (чоловік і жінка), для яких українська мова, очевидно, рідна. І критику цієї вимови, що її ми маємо, наприклад, у дописі до „Літературної України”, ч. 15 за 1965 р., Б. Кирилюка, не можна вважати слухною. Він бо пише це нефахово, згадуючи якусь „надто тверду” вимову „Г” і протиставляючи їй українську „м'яку” вимогу. Тут він мав на увазі, мабуть, проривну російську вимову, тимчасом як український звук гортанно-фрикативний. Але нам російської вимови „Г” в тих дикторів не доводилось чути, вони вимовляють цей України звук правильно. Зате нарікання Б. Кирилюка на редакторів Київського радіо цілком обґрунтовані: мова їхніх текстів засмічена численними русицизмами — лексичними, морфологічними, синтаксичними.

Ось деякі з них. У лексичі: „рубіж”, „зарубіжний” („кордон”, „межа”; „закордонний”, „замежний”); „глава уряду”, („голова”, „керівник”), „здравниця” („відпочинкова оселя”, „оздоровниця”); „доход” („прибуток”); „відділення” („відділ”); „виправка чавуну” („витоп”); „училище” („школа”); „утюг” („прас”, „праска”); „прийм” („прийняття”); „прокат” („вальцювання”); „заряд” („набій”, „гарматень”, „стрільно”); „качати” („помпувати”); „бонські власті” („влада”); „зйомка” („фільмування”); „строк” („термін”, „речинець”); „іноземний” („чужоземний”); „землеробство” („хліборобство”); „зачинщик” („призвідник”) тощо.

У морфології: дав. в. на -у. -ю („дню”, „Михайлу Вайсу”, „принцу Народному Сінагуку”); „в шести районах” („в шістьох районах”); пасивна фор-

ма дісприкметника („недопустимий”); „молодіжний” („молодечий”); „полтавчанин” („полтавець”); „представити” (тут ст. -сл. приросток „пред-”, по-українському треба б „репрезентувати” або „заступати”).

У синтаксі особливо велике лихо — вживання конструкцій із прийменником „по”: „робота по здійсненню”, „комісія по В'єтнаму” („робота для здійснення, „комісія у справах В'єтнаму”). Часте вживання орудного ділової особи („здійснено партією”) дуже прикре для українського вуха. Конструкція „ідуть за допомогою” (замість „по допомогу”) теж не українська.

Звичайно, ми не занотували багатьох інших помилок, що псують українську мову цих передач.

Бажано, щоб ті наші люди, що слухають ці передачі, записували такі помилки і надсилали їх списки до редакції „Слова на сторожі” для відповідного використання.

В. Ч.

РІДНОМОВНА ХРОНІКА

З ЖИТТЯ „ТОВАРИСТВА ПЛЕКАННЯ РІДНОЇ МОВИ”

Після двох організаційних зібрань у Вінніпезі в днях 6-го листопада й 12-го грудня відбулися в Оттаві дня 16-го грудня 1964 р. установчі збори новооснованого „Товариства Плекання Рідної Мови”. На них обрано Президію Товариства в складі: *К. Біда*, Оттава — президент; *Яр. Рудницький*, Вінніпег — заступник президента й редактор видань; *С. Мугин*, Вінніпег — секретар-скарбник. Дня 11-го січня 1965 в приміщенні Оттавського університету відбулося інавгураційне зібрання Президії „Товариства Плекання Рідної Мови”, на якому продискутовано проєкт статуту Товариства, що його опрацював д-р М. І. Мандрика з Вінніпегу. Щоб налагодити зв'язки між українськими скупченнями в країнах вільного світу створено Президіальну Раду Товариства, в склад якої ввійшли як представники Європи, Америки, Австралії й Нової Зеландії такі особи: *В. Свобода*, Лондон, Англія; *Ю. Шевельов*, Нью Йорк, *П. Ковалів*, Вашингтон, США.; *Онацький*, Буенос Айрес, Аргентина; пані *Ол. Павличин*, Брісбейн, Австралія. В складі Контр. Комісії затверджено: *М. І. Мандрику*, *Ольгу Войценко*, Вінніпег і *В. Волицького*, Торонто. Осідком Товариства назначено місто Вінніпег у Канаді (Адреса: 3597 Ста. Б, Вінніпег 4, Ман.).

В 1965-ому році відбулися в Оттаві ще такі засідання Президії ТПРМ.: дня 22-го лютого, 28-го квітня, 13-го вересня й загальні збори товариства дня 15-го листопада. Крім ділових справ, на загальних зборах вшановано пам'ять спочилого проф. П. Зайцева з Мюнхену, члена Президіальної Ради Т-ва й рішено запросити на його місце проф. Ол. Горбача з Франкфурту над Майном. Президії Т-ва, Контрольній Комісії й Президіальній Раді продовжено каденцію на роки 1966 і 1967.

ВИДАННЯ ТПРМ.

Крім трьох чисел „Слова на сторожі” накладом Товариства Плекання Рідної Мови” вийшла друком книжка Яр. Рудницького „Українська мова та її мовори”, Вінніпег 1965, стор. 117. Ціна книжки: брошурований примірник — 3 дол., опрацьований — 5 дол. Замовлення слати на адресу Т-ва: Бокс 3597, Ста. Б, Вінніпег 4, Ман., Канада.

Теж на цю адресу треба скеровувати замовлення на попередні числа „Слова на сторожі” (ч. 1 — 1964, ч. 2 — 1965).

РІДНОМОВНА ФУНДАЦІЯ (Ukrainian Language Foundation)

P. O. Box 3597, Sta. B., Winnipeg 4, Man. Canada.

„ДОПОМОЖІМО ДІЛОМ СПРАВІ ПЛЕКАННЯ РІДНОЇ МОВИ!”

Рішенням Президії „Товариства Плекання Рідної Мови” створено „Рідномовну Фундацію”, що має служити за основну фінансову базу для праці й видань Товариства, а передусім для фінансування „Слова на сторожі”. На рахунок Фундації рішено перевести всі поступлення, будь вони пожертви, передплати, членські внески, поступлення з оголошень, тощо. Досі одержано на цю ціль такі суми:

ПРИХОДИ:

\$500.00: Один із членів-основників. — **\$100.00:** Кредитівка „Карпатія”, Вінніпег; Дзьобко, Йос., Вірден — **\$25.00:** Кредитівка Північного Вінніпегу. — **\$20.00:** Богдан, Ф., Ванкувер; Янківський, Степан, Вінніпег. — **\$19.20:** „Плай”, Торонто; — **\$11.50:** Вінніпезька Публічна Бібліотека; — **\$10.00:** Бібліотеки: Манітобського університету; Саскачеванського університету; Торонтська Публічна; Університету Індіани; Войценко, Ольга; Вінніпег; Головатий, П., Торонто; Ковальський-Роман, С., Торонто; Сарчук, В. І., Вінніпег; Третяк, В., Крефельд; Цірка, Іван Торонто; — **\$8.50:** Навроцький, О., Вінніпег; — **\$6.00:** Українська Книгарня, Чикаго; Гудсл, Прієстер, Георг, Ульм; Зінченко, І., США; Паульс-Сидорук, Сінсінаті; — **\$5.88:** Габелко, Ф., Канберра; — **\$5.00:** Бібліотеки: Британський Музей, Лондон; Гарвардського Каледжу; Каліфорнійського університету; Нью-Йоркська Публічна; Пітсбурського університету; Торонтського університету; УНО, Торонто; Чикагського університету; Читальня „Просвіти”, Вінніпег; Антонович, М., Монреаль; Вавриков, Марія, Вінніпег; Ващук, М., Монреаль; Вовк, А., Ровей; Ганчук, В., Ляшін; Гринчишин, о., Йорктон; Грушецький, Дм., Лос Анжелес; Грінвальдт, Євгенія, Лос Анжелес; Заяць, Л., Детройт; Івахнюк, А., Торонто; Карп'юк, І., Форт Вілліам; Козловський, Торонто; Комарницький, Осип, Рочестер; Кульчицький, о., Ф., Трентон; Куриленко, П., Філадельфія; Лукач, Т., Сан Джозе; Медвідський, В., Торонто; Мухин, С., Вінніпег; Небелюк, М. М.; Олійник, В., Каліфорнія; Онніш-кевич, Л., США; Ошіпок, Петро, Геффорд; Петришин, О., Форт Вілліам;

Роїк, А., Едмонтон; Смаль-Стоцький, Р.; Фаріон, Іван, Чікаго; Храплива, Леся, Нью Йорк; Ярославська-Столярчук, Д., США; Яшун, Василь, Піттсбург; — **\$4.00:** Царук, К.; — **\$3.00:** Лісовий, Ю., Лідс, Англія; — **\$2.00:** Залеський, Т., Торонто; Крашенінников, І., США; Туряновський, Р., Чікаго; — **\$1.60:** Давсон Сабс. Сервіс, Торонто; — **\$1.00:** Воробій, М., Вінніпег; Зеркаль, С., Нью Йорк; Чарний, В., Вонда.

Разом досі вплинуло: \$1,141.68

РОЗХОДИ:

Друк видань	\$316.73
Оправа видань	72.50
Друк Етим. Словника	100.00
Поштове	20.79
Разом	510.02
Остається в касі	\$ 631.66

Вінніпег, 31 грудня 1965.

С. Мухин, секретар-скарбник.

ГУРТOK MOBO- I УКPAЇНОЗНАВCTBA*)

1. Членом Гуртка може стати кожний член ТПУМ, що цікавиться розвитком української мови й науки та призадумується над практичним використанням тих знань у своїй щоденній праці.
2. Гурток ставить собі такі конкретні завдання:
 - а) вивчати літературну українську мову пильним читанням найновішої рідної літератури, участю у відчитих і дискусійних зібраннях,
 - б) стежити за дитячою літературою і заохочувати шкільну і позашкільну молодь до пильного читання дитячої літератури,
 - в) закласти спеціальну бібліотеку мово- й українознавства.
 - г) влаштовувати для членів зразкові методичні лекції навчання української мови,
 - г) популяризувати ідею — „для одного українського народу — одна літературна мова й один правопис”.
3. Для своїх спеціальних цілей можуть члени Гуртка оподатковуватися добровільно невеличкими місячними датками, складаними на руки скарбника. Годовна Управа може в міру спроможности допомагати гурткові своїми матеріальними засобами.

*) Містимо — з деякими змінами — цікавий проєкт Я. Козловського з Торонта й прохаємо Вш. Читачів висловлюватися про цей проєкт.

4. Працями гуртка керує член, що його назначить Гол. Управа на пропозицію гуртка. Він відповідає за добрий розвиток і всі праці гуртка перед Гол. Управою та подає їй річні звідомлення з праць гуртка.
5. В гуртку може постати окрема секція українського мистецтва (нпр. народної ноші, музики, плястичного мистецтва, народних вишивок і т. п.). Такі секції встановляли би для себе спеціальні правильники праць.
6. Найвищий обов'язок члена гуртка — вважати на чистоту української (мови) — літературної мови в слові і письмі. Вживати самому в школі й поза школою тільки чистої української літературної мови та прямувати до очищення нашої мови від чужих слів, особливо в тих випадках, коли є свої, прийняті літературою рідні слова.
7. Члени гуртка вживатимуть усе й усюди одного українського правопису т. зв. академічного.
8. Члени гуртка можуть сходитися на свої окремі наради чи відчити, або й пропонувати від себе Головній Управі відповідні відчити.
9. При гуртку повинна постати „Методична порадня мово- й україно-знавства” для цілої Канади.

НОВИЙ ВИПУСК „ЕТИМОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА” УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У Вінніпезі в виданнях Української Вільної Академії Наук — УВАН у Канаді вийшов з друку п'ятий випуск „Етимологічного словника української мови” в опрацюванні Яр. Рудницького. Словник цей, як відомо, був започаткований у Празі в 1941 році й перший його випуск появилася в Канаді в 1962 році. Нова частина словника охоплює букву „В” на сторінках 385—480 (слова „видоляти” до „воропай”). Всіх частин заплановано около 20 на приблизно 2,000 сторінках. Як перший того типу словник української мови з англійськими поясненнями, він викликав зрозуміле зацікавлення в наукових колах тим більше, що заповіджений у 1961 році етимологічний словник Кравчука в виданнях Академії Наук у Києві досі не появилася. Підсоветські вчені примушені користуватися українським словником, що вийшов у Канаді й нерідко звертаються з проханням переслати їм цей словник, бо в Україні етимологічного словника немає. Як відомо, вільний продаж цього словника, як і загалом українських видань з західного світу, неможливий. — На покриття коштів цього випуску склали пожертви пп. С. Янківський, С. Дурбак, Д. Лобай і В. Топольницький із Вінніпегу, Ю. Лісовий із Лідс, Англія, Т. Гуменюк із Торонта, Онт., проф. Р. Смаль-Стоцький із Мілвокі, США., та Т-во

„Просвіта” Т. Шевченка в Кенорі, Міжрідношкільний Комітет у Торонті, Об’єднання Українських Педагогів у Торонті, Канадська Асоціація Славістів (КАС), Кредитівка „Карпатія” й „Північного Вінніпегу”, КУК-Централа, Кредитівка „Віра”, Вінніпег; Д-р Б. Роздільський із Саскатуну; П-во М. та І. Тарнавецькі з Вінніпегу; Д-р Г. Шимонович-Рудницька з Монреалю; Ф. Богдан із Ванкуверу, проф. В. Ящун із Піттсбургу й ін. Доцінюючи вагу видання „Товариство Плекання Рідної Мови” пожертвувало з своєї „Рідномовної Фундації” 100 доларів на кошти друку”.

УКРАЇНСЬКІ МОВОЗНАВЦІ НА МІЖНАРОДНОМУ КОНГРЕСІ В НІМЕЧЧИНІ

У приміщеннях університету Марбургу відбувся в днях 5—10 вересня 1965 р. другий Міжнародний Конгрес Мовознавців-Діалектологів, у якому взяли участь учені різних країн, у тому Канади й США. Представників підсоветської України не було так, немов би ця ділянка науки там не існувала. Українське мовознавство заступали на конгресі д-р Ол. і Г. Горбачі з Франкфурту, зах. Німеччина, й д-р Яр. Рудницький із Вінніпегу, Канада. Обидва науковці мали доповіді й брали участь у дискусіях. Проф. Рудницький був передсідником на одній із конгресових сесій 9 вересня 1965. На міжнародній виставі нової мовознавчої літератури були заступлені видання УВАН у Канаді, праці проф. П. Ковалева, Ю. Шевельова, В. Ящуна, В. Свободи, й ін., а теж етимологічний словник української мови, що викликав велике зацікавлення славістів. Українська Вільна Академія Наук у Канаді була офіційно відмічена в Конгресовій книзі поруч інших наукових установ і товариств, що брали участь у конгресі. Доповіді українських учасників Конгресу будуть надруковані в виданнях Міжнародного Центру Діалектології в Лювені, Бельгія.

Треба відмітити, що „Слово на сторожі” було єдиним українським мовознавчим журналом на згаданий конгресовий виставі.

ЗМІСТ: Редакційна — стор. 1—3; Труднощі в боротьбі з „суржиком” — В. Чапленко, стор. 4—9; Мовні дивогляди — Т. Залеський, стор. 10; Слово „знати” в Шевченка — Яр. Рудницький, стор. 11—14; Тривожне явище — В. С., стор. 16; 3 пожовклих сторінок — О. Войценко, стор. 16—17; Термінологічні справи — А. Вовк, стор. 18—20; Мої неологізми — Л. Рожен, стор. 21—23; Чи це поступ? — Перітус, стор. 24—25; Дещо із зворотів та запозичень — В. Левицький, стор. 26—27; Про мову Київського радіо — В. Ч., стор. 27—28; Рідномовна хроніка — стор. 28—32.

ПЕРЕДПЛАТА: 6 чисел „Слова на сторожі” — \$5.00, одно число — \$1.
SUBSCRIPTION: 6 issues — \$5, one issue — \$1.

ADDRESS: Word on Guard, P.O. Box 3597, Sta. B. Winnipeg 4, Manitoba, Canada.

Printed by Trident Press Ltd., Winnipeg, Manitoba, Canada.
diasporiana.org.ua